

ně, r. 1908 založen koloniální ústav v Hamburce, r. 1914 královský ústav pro námořní dopravu a světové hospodářství při universitě v Kielu a založena královská společnost světohospodářská, na jednotlivých vysokých školách jsou dle jejich teritoriálního sídla a dřívějších tradic pěstěny jednotlivé obory cizinecké nauky se zvláštním důrazem (Bonn pro bádání v kulturním okruhu románském, Greifswald pro země nordické, Královec a Vratislav pro vědecké probádání evropského východu — ve Vratislavi zřízen při universitě zvláštní »východoevropský ústav« s cíli vědeckými i politickými).

Zvlášt hojně je vyšší obchodní školství zastoupeno v Belgii (sr. shora str. 41); jest určeno předem pro potřeby exportní a přístupno i cizozemcům, kteří leckde převyšují počtem posluchačtvo domácí, stávající se pak osobně i svými sdruženími nejlepšími propagátory belgické expanse hospodářské.*)

§ 48. Statistika vnější tržby.

I. Úkolem tržební statistiky jest zjistiti tržbu se zbožím, přecházejícím v dovozu, vývozu nebo průvozu přes hranice určitého obvodu hospodářského (státu, celního svazku) a poskytnouti tak materiál pro posouzení vnější tržby tohoto obvodu a pro hospodářskopolitická opatření na prospěch vývoje tuzemské produkce nebo hospodářských vztahů tuzemska k cizině.

V celku spadají hospodářské obvody, jejichž zahraniční obchod má býti statisticky zjištěn (konkrétněji řečeno, obvody celní), s obvody politickými (státními). Ne však vždycky. Nehledíc k celním uniím bývají z historických neb zeměpisných příčin některé menší části politického obvodu oddělené (na př. vysokými horami

*) Jsou to na př.: Institut supérieur de Commerce v Antverpách, založený r. 1853 státem za spolupůsobení obce, tříletý, platil za vzorný, École supérieure commerciale et consulaire v Monsu, zal. r. 1896, v La Louvière jest svobodný ústav École des sciences commerciales, consulaires et coloniales annexée à l'Université à Louvain, zřízená r. 1897 jako svobodná škola, École des hautes études commerciales et consulaires v Lutychu, od r. 1898 soukromá vyšší škola pro budoucí kupce, bankéře, průmyslníky nebo továrníky, Institut commercial des Industriels du Hainaut v Monsu, École supérieure de commerce et de finance à l'Institut St. Ignace v Antverpách, od r. 1900, dále na čtyřech universitách belgických oddělení obchodních věd.

nebo veletoky) od hlavního území v zájmu výtěžkové činnosti obyvatelstva od tuzemského celního obvodu odloučeny a přikázány k celnímu území sousednímu (na př. tyrolská obec Jungholz a vorarlberský Mittelberg byly celně přikázány k Německu, jednotlivé říšskoněmecké obce badenských krajů Kostnice a Waldshut ke Švýcarsku) a podobně byly těmito celními výlukami obvodu svobodných přístavů.)

Uhrnný pohyb zboží přes hranice státu slove generální obchod; odpočte-li se od něho všechn průvoz, takže zbývá toliko vývoz zboží pocházejícího z tuzemska a přívoz zboží zůstávajícího ve volném obchodě tuzemském, mluvíme o speciálním obchodě.

Průvoz zboží může však býti bezprostřední, přímý, když zboží není v dotyčném hospodářském obvodě leč pouhým objektem dopravním — tu lze pak od zjištění hodnoty jeho upustiti — nebo je průvoz nepřímý, pozdější (zdržený), když se totiž zboží do tuzemska přiváží hned v úmyslu, aby bylo později při vhodné příležitosti opět vyvezeno, byvši v mezidobí (pokud je vůbec clu podrobena) uloženo beze cla v skladištích veřejných nebo druhdy i soukromých nebo v t. zv. svobodných okresích, kde se jeho příchod a odchod registruje, neb dokonce v t. zv. účetních skladech, když se totiž určitým velkoobchodníkům dovoluje míti zboží nevycelené bez úřední závěry po jistou dobu na skladě pouze pod kontrolou pečlivě vedeného účetnictví. Přejde-li zboží z jakýchkoliv těchto bezcelných skladišť místo k opětnému vývozu do spotřeby tuzemské, vylčí se dodatečně.

Statisticky zjišťuje se průvoz toliko zboží clu podléhajícího. Také zboží clu nepodléhající přiváží se však nescíslněkrát do země, aby se dodatečně zase vyvezlo; patříc tedy vlastně k průvozu zvyšuje toto zboží číslici obchodu speciálního (zejm. v zemích s množstvím bezcelných artiklů, jako ve Velké Británii i Belgii a Holandsku); tak bývají ve speciálním obchodě uváděny ve vývozu i druhy zboží, které se v zemi vůbec nevyrábějí (na př. v Německu surová bavlna, juta). Naopak nebývá

*) V bývalém Rakousko-Uhersku byly jimi do 1. července 1891 Terst a Rjeka, v Německu do 1. března 1907 svobodná přístavní města Hamburk, Cuxhaven, Bremerhaven a Geestemünde a jest takovým vyňatým územím dosud celý ostrov Helgoland.

druhdy statistikou postižen přívoz a opětný vývoz cizozemských produktů ve svobodných přístavech.*)

II. Při statistice tržební jde o to, zjistiti

a) druh, množství a hodnotu zboží překračujícího (v dovozu či vývozu nebo průvozu) hranice hospodářského obvodu (státu, země),

b) teritoriální původ zboží přivezeného a země určení zboží vyvezeného.

Druh zboží se pro statistiku zahraničního obchodu zjišťuje dle t. zv. statistického seznamu zboží, který se celkem opírá o tarif celní; není-li však zboží v celním tarifu dost zevrubně specifikováno, tedy se jednotlivé jeho položky pro účely statistické rozkládají ještě podrobněji, z čehož pak arci vznikají opět obtíže pro srovnávání mezinárodní.

Co do kvantity, zjišťuje tržební statistika zboží zpravidla dle hrubé nebo čisté váhy (metr. centů), řídkěji též dle kusů (u dobytka, vagonů, klobouků a j.).

Ačkoliv »obecným jmenovatelem« tržební statistiky jest hodnota peněžní, není bez významu ani stopování kvantit zboží dováženého a vyváženého (na př. při stoupnutí ceny dobytka, dříví a pod. může i menší kvantum vývozu poskytnouti vyšší peněžní hodnoty a naopak při kleslé ceně produktu zaniká druhdy i zvýšený co do kvantity export v nezměněné jeho hodnotě peněžní).

Hodnota zboží přivezeného nebo vyvezeného zjišťuje se buď povinnou deklarací přívozce či vývozce nebo i dopravatele (obecně v Anglii, Americké Unii, nověji též v Německu, Holandsku a Belgii, ve Švýcarsku pro vývoz) nebo odhadem

*) V německé říši rozlišuje statistika generální obchod, t. j. všeliké zboží přivezené z ciziny nebo vyvezené z říšského obvodu hospodářského a všecko zboží bezprostředně provážené, dále celkový vlastní obchod (Gesamteigenhandel), t. j. generální obchod s odpočtením bezprostředního průvozu, v přívozu však i všechno zboží přivezené nejen do volného obchodu, nýbrž i do celních skladů nebo v řízení zušlechťovacím a ve vývozu rovněž i zpětný vývoz zboží z celních skladů nebo v řízení zušlechťovacím, konečně obchod speciální, t. j. pouze zboží přivezené do volného obchodu v tuzemsku (z ciziny, celních výluk, svobodných skladů atd.) a zboží vyvezené z volného obchodu tuzemského do cizozemska.

V obchodních statistikách jiných zemí (Velká Británie, Americká Unie) se od generálního obchodu odlišuje vývoz zboží domácí produkce a přívoz zboží pro domácí spotřebu (s odpočtením zboží vyvezeného opět do ciziny).

znalců, kteří na základě skutečných poměrů dotyčného roku pro jednotlivé druhy zboží s větší menší specialisací i se zřetelem ke kvalitě stanoví jednotné ceny, z nichž se potom násobením zjistí celková hodnota dotčeného kvanta zboží přivezeného či vyvezeného (do r. 1922 u nás, dále dosud v Rakousku, Francii, Itálii, pro dovoz i ve Švýcarsku).

Metoda deklarační platí pochopitelně ve státech, kde jsou cla hodnotná, princip odhadovací především ve státech se cly specifickými. Deklaračnímu principu vadí, že povinnici mají zájem na příliš nízké deklaraci (i když má na př. hodnotná cla i jen země, do které se zboží má vyvézt i), principu odhadovacímu vadí dnešní neobyčejná specialisace zboží a rostoucí tudíž nároky na odborné vědomosti znalců*), i převraty cenové.

Lze dále zjišťovati buď správně hodnotu, jakou má zboží přivážené či vyvážené při přechodu přes hranici — tato se pak zjišťuje tím, že se k fakturové ceně zásilky připočtou výlohy dopravní, pojistné, skladištní a spediční — nebo jeho hodnotu v zemi původu či v zemi určení.**)

I kde tudíž vyšetření hodnoty na obou stranách je správné, musí hodnota zboží v zemi vývozu ní být nižší než v zemi dovozní, při nejmenším o výlohy transportní, zvl. po moři (vždyť jinak by se nevyváželo).

*) V Rakousko-Uhersku užívalo se do roku 1874 pro odhad zboží t. zv. oficiálních hodnot stanovených vždy hned pro řadu let orgány pro sestavování výkazů o vnější tržbě v dohodě s nejvyšší správou celní a podrobovaných jen zřídka odborné revizi. Od r. 1874 zjišťována vnější tržba říše vedle vpustních sazeb též dle dočasných obchodních hodnot ústřední statistickou komisí, po jejímž návrhu zřízena r. 1877 dle francouzského vzoru při ministerstvu obchodu c. k. permanentní komise pro obchodní hodnoty, složená kromě úředních členů ze zástupců zemědělství, obchodu a průmyslu, kteří měli po trvání této své funkce titul komerčních radů. Tato komise sestavovala ve 20 odborných odděleních pro určité oddíly celního tarifu každoročně pro statistiku vnější tržby celé monarchie odhady hodnot, jež po revizi předsevzaté všeobecným oddělením sloužily pro výkazy o zahraniční tržbě předchozího roku. Pro statistiku vzájemného obchodu mezi Předlitavskem a Uhrami zjišťovala obchodní hodnoty zvláštní »c. k. permanentní komise pro obchodní hodnoty statistiky vzájemného obchodu«, zřízená r. 1901.

**) Ve Velké Británii udává se při vývozu hodnota zboží v místě výroby (tedy méně o transport k lodi, o pojištění a spedici), ve Spojených Státech amerických při dovozu původní hodnota zboží v přístavě zaatlantickém (tedy příliš nízká), při vývozu tržní hodnota v přístavě vývozním.

Konečně i v témž území a při téže metodě vyšetřovací bývá obtížno srovnávati hodnotné výsledky r ů z n ý c h l e t též následkem k o l í s á n í c e n zboží, zejm. takového, jehož hodnota silně závisí na dočasné úrodě (obilí, bavlna), takže pouze hodnotné číslice o sobě v dobách značnějšího klesání či stoupání cen poskytují úplně nesprávného obrazu vývoje zahraničné tržby v dotyčném druhu zboží.

Potřebí tedy jak při historickém, tak i při mezinárodním srovnávání dat tržebněstatistických svrchované obezřelosti.

Co do zjištění z e m ě, z níž přichází zboží importované (z e m ě p ů v o d u), a naopak země, kam jest určeno zboží exportované (z e m ě u r č e n í), jsou možny dva systémy: buď vyšetření s k u t e č n é země původu (produkční), t. j. země, za jejíž plodinu, průmyslový nebo živnostenský výrobek dlužno zboží nebo předmět považovati, a vyšetření skutečné země určení nebo skutečné spotřeby, t. j. země, pro jejíž spotřebu je předmět nebo zboží určeno, nebo alespoň vyšetření země, z jejíhož o b c h o d u (oběhu) zboží pochází, nebo alespoň země, v níž bylo zboží k dovozu do tuzemska dodáno, při vývozu alespoň vyšetření země, do jejíhož obchodu zboží přichází, nebo alespoň která je posledním známým cílem zásilky.

Přesné zjištění země původu a určení zboží, vyžadovalo by znáti zemi v ý r o b y (na př. Brasílii pro kávu, Australii pro vlnu, Anglii pro přízi, upředenu tam třebaš z americké bavlny), zemi n á k u p u (Anglii pro kanadskou pšenici nebo pro australskou vlnu, která byla na londýnské aukci zakoupena), zemi posledního p r ů v o z u (Belgii pro touž vlnu, kterou anglický kupec prodal do Německa, nebo Holandsko pro kanadskou pšenici dopravovanou anglickými kupci přes Rotterdam do Německa) a zemi konečného k o n s u m u. K tak zevrubné znalosti nedospěje se skoro nikdy. Nejřídčeji zjišťuje se země produkční.

Obtíže tu vznikají tím, že se mezinárodní obchod neděje vždy přímo, nýbrž že zboží přechází nejprve v domácí obchod některého státu prostřednického, který je do vlastní země přívozní (konsumpční) teprv dopraví.*)

*) Na př. Německo přiváží dle své statistiky veliké množství bavlny, kávy a j. z Anglie, Belgie a Nizozemska; anglická statistika hledí dosud jen k přístavům, ze kterých či do kterých se vývoz nebo přívoz děje, takže země, jako Švýcarsko, jsou jí neznámy a zboží rakouské a německé, šlo-li na př. přes Antverpy nebo Rotterdam, připisováno je Belgii a Holandsku.

Podobně při vývozu lze zjišťovati buď zemi, kam se zboží nejprve vyváží, nebo zemi, do které se prodává, nebo zemi, kde má být nakonec spotřebováno.

Jsou tudíž často neshody ve statistikách o vzájemné tržbě jednotlivých zemí.*)

Posuny v účasti jednotlivých zemí na obchodě určitého státu mohou být druhy jen zdánlivé a být jen následkem zavedení přímých spojení dopravních, zejm. plavebních.

III. Výsledky tržební statistiky lze v různých státech nebo i u téhož státu v různých dobách srovnávat jen se značnou omezeností.

Srovnatelnost číslic zahraničního obchodu trpí i u téhož státu zhusta změnami celního obvodu, jakož i předpisů o zjišťování množství a hodnoty zboží. Tak v Rakousku-Uhersku ubylo celnímu obvodu r. 1859 Lombardsko a r. 1866 Benátsko, r. 1880 přibyla Dalmacie, dále Bosna a Hercegovina a řada celních výluk, dnem 1. července 1891 zrušeny byly svobodné přístavy Terst a Rjeka a přičleněny k celnímu území rakousko-uherskému.**)

Daleko větší ještě obtíže způsobuje srovnávání vzájemné tržby určitých států co do určitých druhů zboží, kde vadí nadto i různost celních schémat tarifních, rozdíl v klasifikaci i v pojmenování zboží v celních tarifech jednotlivých států, které jsou sice namnoze jen historického původu, vzniklé z na-

V bývalém Rakousku byla pokládána za zemi původu buď země, z jejíhož vlastního obchodu zboží přicházelo, nebo země, kde bylo naposledy podáno k dopravě (k odeslání).

*) Na př. r. 1887 francouzská statistika udávala vývoz do Itálie 192 mil., avšak italská přívoz z Francie na 326 mil., čítavši za francouzské i zboží, které přes Francii přicházelo z Belgie a Anglie; r. 1898 udávala německá statistika dovoz z Velké Británie 825.7 mil. M, kdežto anglická udávala vývoz do Německa jen 725.5 mil. M, a naopak dovoz z Německa na 670.9 mil., kdežto dle německé statistiky činil německý vývoz do V. Británie plných 803.8 mil. M.

**) V německém celním spolku bylo do r. 1871 vykazováno skutečně jen zboží podrobené celnímu, od r. 1872 měl se zjišťovati celý dovoz i vývoz, ale teprv od 1. ledna 1880 utvořeny podklady správné statistiky tržební, takže číslic před tímto rozhraním a po něm srovnávat nelze, stejně jako zase nikoliv číslic před celním připojením Hamburku, Altony a Brém a po něm. Podobně trpí srovnatelnost číslic před 1. lednem 1887 a po něm následkem vřazení valné části řízení zušlechťovacího, a od 1. března 1906 vřazením obchodu celních výluk (kromě badenských a ostrova Helgolandu).

prostého nedostatku dorozumění mezi státy, o jichž odstranění však mezinárodní hospodářské sjezdy, zejm. od r. 1908, dosud marně se pokoušely. Tak na př. Rakousko zobrazovalo svůj dovoz z Německa v 1300 položkách, Německo svůj vývoz do Rakousko-Uherska v 900 položkách. V souborných publikacích se obchod vnější zobrazuje ve velkých systematických skupinách — potraviny, suroviny, polotovary a celotovary — ale při vřaďování jednotlivých druhů zboží do těchto skupin každá statistika si počíná jinak.

Jen z části (jen pro zboží clu podléhající) se dále zvláště zjišťuje zušlechťovací řízení, t. j. přívoz surovin či polotovarů beze cla ke zpracování v tuzemsku a opětnému vývozu tovarů z nich zhotovených, nebo naopak vývoz surovin a polotovarů k opětnému bezcelnému přívozu po příslušném zpracování v cizině.

I jinak nevždy postihují statistické údaje celou tržbu zahraniční. Podloudnictví, které při nedokonalé soustavě hraniční stráže bývalo druhdy tak značné, že podlamovalo hodnotu oficiální statistiky vůbec, mělo sice do války jakýsi význam jen u drahocenných, vysokými cly stížených předmětů (krajek, šperků, cukerinu) nebo u věcí zasílaných v dopisech (drahokamy), obrovské zdražení všeho zboží válkou a obecný nedostatek zboží však znovu podloudnictví zesílil. Do nedávna býval dále jen velmi nedokonale zjišťován všecken bezcelný obchod, zejména tedy vývoz, v četných zemích nezjišťuje se dnes ještě úplně pohraniční obchod, ani vývoz a přívoz dražkovu (raženého nebo neraženého), nesnadno lze zjistiti zásobování lodí v cizozemských přístavech a j.

Vzájemná mezinárodní srovnatelnost výsledků tržební statistiky různých států závisí nejen na metodě a přesnosti šetření, nýbrž i na velikosti a hospodářské povaze oněch hospodářských obvodů a na různém významu vnější tržby pro ně; na př. v Belgii, Holandsku, Švýcarsku je vnějším obchodem to, co by ve státě většího teritoria bylo jen vnitřní výměnou zboží mezi jednotlivými částmi (odtud poměrně převysoké číslice vnější tržby připadající na 1 obyvatele ve státech malých a nízké číslice ve státech rozlehlých s přerozmanitými podmínkami přírodními a tedy se značnou měrou soběstačností). Snahy po mezinárodním ujednacení tržební statistiky zů-

staly dosud bez úspěchu, protože obchodní statistika úzce souvisí s celním zákonodárstvím země.

IV. Čsl. úřední statistika zahraničního obchodu spočívá jednak na všeobecném zákoně o organizaci statistické služby ze dne 28. ledna 1919 č. 49 sb. z., jednak na zvláštním zákoně o statistice zahraničního obchodu z 18. září 1919 č. 518 sb. z., k němuž vyšlo prováděcí nařízení ze dne 20. října 1919 č. 601 sb. z., dalším nařiz. z 23. září 1920 č. 543 sb. z. zřízena stálá komise pro určování obchodních hodnot v statistice zahraničního obchodu. Nová úprava statistiky zahraničního obchodu provedena zákonem z 13. července 1922 č. 235 sb. z. a provád. nař. z 9. listopadu 1922 a 25. října 1923 č. 328 a 220 sb. z. (Dřívější rakouské zákony tržebněstatistické byly zrušeny.) Úřední statistika zahraničního obchodu spočívá na organizaci celní, celní orgány jsou zároveň orgány zevní statistické služby zahraničního obchodu, zpracování statistického materiálu (který je od materiálu celního téměř zcela odloučen) je soustředěno v státním úřadě statistickém, a to co do druhu zboží a jeho množství, co do země původu a země určení. Pokud jde o hodnotu zboží, příslušelo její určení až do roku 1923 stále komisi pro určování obchodních hodnot, která byla samostatným orgánem, podřízeným přímo předsedovi vlády. Hodnoty určovala komise odhadem, nepopíratelné vady této metody, jež ohrožovaly vážně všechnu spolehlivost zjišťování hodnoty zboží, přiměly od r. 1923 k zavedení metody deklarační. Pro statistiku jest tedy nyní hlásiti všeliké předměty, které se ve styku s celní cizinou při jejich dovozu, vývozu nebo průvozu celně přihlašují nebo odbavují u některého našeho úřadu celního nebo poštovního, mimo předměty v nařízení zvlášt' vyjmenované (veškeré poštovní zásilky při průvozu a cla prosté při dovozu a vývozu do 250 g, vrácené obaly a pytle, schrány, vracející se nábytkové vozy, vzorníky a vzorky, dobytek hnaný na pastvu nebo na práci, osivo, hospodářské stroje a nářadí pro dočasnou potřebu za hranicí, automobily, kola a létadla v řízení záznamném atd.).

Při hlášení se liší tyto druhy dopravy: dovoz do volného oběhu v čsl. celním území a vývoz z tohoto volného oběhu, průvoz cizozemského zboží celním územím a doprava v celním záznamu k účelům zušlechťovacím, na správkou, na nejistý prodej, výstavy, veletrhy a jinak. Doprava v záznamu je buď dovozem v záznamu, kde zboží dovážené zůstává v celním záznamu až do zpětného

vývozu do celní ciziny (nebo až do uplynutí určité lhůty), nebo vývozem v záznamu, kde zboží exportované zůstává v celním záznamu až do zpětného dovozu do celního území (nebo až do určité lhůty).

Statistické hlášení děje se zpravidla písemně a dlužno při něm zapraviti statistický poplatek, který má přibližně hraditi náklady na úřední statistiku zahraničního obchodu.

§ 49. Bilance tržební a bilance platební.

I. Výsledek srovnání mezi hodnotou zboží přivezeného a vyvezeného zoveme tržební (obchodní) bilancí dotyčného státu. Převyšuje-li hodnota vývozu hodnotu dovozu, mluvíme o tržební bilanci aktivní, v opačném případě o bilanci pasivní.

Za merkantilismu, kdy se mezinárodní hospodářské styky omezovaly skoro výhradně na tržbu se zbožím, byl význam tržební bilance pro blahobyt národa přeceňován. Aktivní tržební bilance zvana — tak jako dnes ještě v obecném mínění a v obecné mluvě — prostě příznivou a pasivní nepříznivou (v. shora o dějinách tržební politiky), protože dle merkantilistických názorů se saldo mezinárodního obchodu vyrovnávalo hlavně drahokovem, aktivní tržební bilance tedy přinášela peníze do země, pasivní bilance naopak je ze země vypuzovala. Dokonce druhdy doporučováno zastaviti obchod se zemí, s kterou by tržební bilance byla pro tuzemsko pasivní. Ale již r. 1621 ukazoval Tomáš Mun, že neškodí anglický vývoz stříbra do Východní Indie, jelikož Anglie si tuto ztrátu víc než nahradí aktivním obchodem s výrobky východoindickými, a že tedy záleží na celkové bilanci Anglie s cizinou vůbec, a o něco později J. Child dovozoval na příkladě Irska, že příznivá obchodní bilance, jakou Irsko vykazuje, může zcela dobře jíti ruku v ruce s nepříznivým vývojem poměrů hospodářských. Podávat tržební bilance obraz toliko o části vzájemných hospodářských styků mezinárodních. Čím více se rozvíjely také mimotržební hospodářské a rovněž i politické styky mezinárodní (zvl. zadlužení země do ciziny, anglické a francouzské subsidie spojeneckým státům německým, příspěvky papežské kurii do Říma ze zemí západních, i na př. pachtý irských nájemců anglickým vlastníkům půdy), tím více ukazovala již individualistická škola národohospodářská, že blahobyt země může